

Arkæologisk Forum

Nr.34
2016

Lisbeth Imer og Henriette Lyngstrøm Protest mod nedlæggelsen af den marinarkæologiske masteruddannelse under Syddansk Universitet	3
Jannie Amsgaard Ebsen Arkæologiske profilafræk	4
Mette Svart, Annemette Kjærgaard og Anders Hartvig* Objekttilpasningsparathed, tak! Forundersøgelser af landbebyggelse fra middelalder og nyere tid	11

Tema: Statsbegreber

Redaktionen Temaintro: Statsbegreber	17
Rubina Raja* Den romerske stat i den historiske klassiske arkæologi – eksemplet Gerasa i Jordan	18
Nils Hybel* Begrebet stat i historisk belysning	22
Ole Thyssen* Statens diagram – en filosofisk analyse	25
Morten Ravn Sammenfatning og refleksion over temaet om statsbegreber	29
Mette Løvschal* Vidensopdagelse i store datasæt Udfordringer og perspektiver for dansk arkæologi	34
Courtney Nimura* Ships at the shore – A Scandinavian-wide review of prehistoric rock art	40
Thomas Grane Limeskongressen 2015 Øl, pølser og romertidsarkæologi	46

*Fagfællebedømt artikel

Temaintro: Statsbegreber

"Forskere har en tendens til at se en spirende nationalbevidsthed og en statsdannelsesproces i netop den periode de studerer."

Ovenforstående citat kommer fra arkæologen Jon Adams oplæg i forbindelse med *The 13th International Symposium on Boat and Ship Archaeology* afholdt i 2012 i Amsterdam. Citatet henleder opmærksomheden på det problematiske ved at bestemme, hvornår et samfund kan karakteriseres som en stat. Helt grundlæggende handler det om, hvilken definition på en stat, forskeren benytter.

I arkæologisk sammenhæng anvendes for eksempel bofasthed, håndværksspecialisering, kontrol over vigtige ressourcer (herunder indkrævning af skatter og afgifter) eller samlede forsvarstiltag, som argumenter for en spirende statsdannelse, mens flere historikere reserverer statsbegrebet til at betegne en samfundsorganisation med fastlagte grænser og et omfattende bureaukrati – det vil sige den moderne nationalstat med rødder tilbage til 1600- og 1700-tallet.

En retning inden for den arkæologiske forskning har sat statsdannelsesprocessens begyndelse i Sydskandinavien

til de første århundreder efter Kristi fødsel (Hedeager 1990; Lund Hansen 1995; Ethelberg 2000). Disse tidlige samfundsorganisationer omtales som ikke-moderne stater, traditionelle stater, stammestater, eller lignende, og de betegnes som kendetegnet ved at bestå af fragmenterede og ofte ustabile herskabsområder samt et segmenteret magtapparat. Andre arkæologer argumenterer for en spirende statsdannelsesproces i det 8. århundrede e. Kr. og med en egentlig statsdannelse i løbet af det 10. og 11. århundrede (Randsborg 1980; Skre 2007; Dobat 2009).

Med dette tema ønsker vi at diskutere statsbegrebet; ikke for at opnå konsensus om begrebets rette brug, men for at belyse de forskellige stemmer i en diskurs, der deles af mange forskellige humanistiske og samfundsvidenskabelige fag.

Vi har bedt filosofen Ole Thyssen, historikeren Nils Hybel og den klassiske arkæolog Rubina Raja om at belyse statsbegrebet, og efterfølgende vil arkæolog og redaktionsmedlem Morten Ravn sammenfatte og perspektivere de forskellige bidrag.

Redaktionen

Litteratur

Dobat, A. S. 2009

The state and the strangers: the role of external forces in a process of state formation in Viking Age south Scandinavia (ca. AD 900-1050).

Viking and medieval Scandinavia, 5: 65-104.

Ethelberg, P. 2000

Skovgårde. Ein Bestattungsplatz mit reichen Frauengräbern des 3. Jhs. N. Chr. Auf Seeland. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

Hedeager, L. 1990

Danmarks jernalder. Mellem stamme og stat. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Lund-Hansen, U. 1995

Himlingøje, Seeland, Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

Randsborg, K. 1980

The Viking Age in Denmark. The Formation of a State. London.

Skre, D. 2007

Towns and Markets, Kings and Central Places in South-western Scandinavia.

I: Dagfinn Skre (ed.), *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavation Project. Publication Series, Volume 1*: 445-469. Aarhus/Oslo.

Statens diagram

– en filosofisk analyse

Når vi skal følge statens legender, må vi træffe et valg. Hvilket ord skal vi bruge, og var der stater før ordet "stat" kom til verden? Ordet blev brugt i 1500-tallet hos Machiavelli og før det hos Thomas Aquinas, hvor status ikke blot betød "stand", men også et samfunds "tilstand" eller forfatning. Før blev der talt om polis og res publica, og senere om commonwealth, republik, rige og kongedømme. Er det forskellige ord for samme ting, eller taler ordene om forskellige ting? Tesen er, at staten er en konstant, som har sine forformer og som har antaget forskellige former. Det kræver en afklaring af, hvad en stat er. Her vil statens diagram blive præsenteret som en struktur med otte mærker.

Diagrammet

Statens diagram er en struktur af mærker – kendemærker – hvor intet kan fjernes, uden at staten opløser sig. Tidligere ville man have talt om "væsen" eller "essens". Et diagram rummer statens minimale kriterier, så statens mærker kan findes gennem en *uundværligheds-test*. De er statens nødvendige betingelser. Om de også er tilstrækkelige, er et åbent spørgsmål.

Et mærke opstår ikke ad den rene logiks vej. Det ligger ikke i begrebet "stat", at den skal kunne forsvare sig. Men erfaringen fortæller, at en ubeskyttet stat ikke overlever. Et mærke angiver en forskel, et enten-eller, men også en skala. Kræver en stat et territorium, kan det være lille eller stort, men ikke nul. Hermed kan et mærke fortælle om succes og fiasko. Det er fiasko for en stat, hvis dens territorium gradvist bliver mindre.

I teorien kunne hele verden være én stat, men i praksis findes der altid flere, som får identitet i forhold til hinanden. En stat er, *sagligt*, omgivet af andre stater og, *tidsligt*, af forformer og efterformer. Selv om stater lever længere end sine borgere, lever de ikke evigt.

Et diagram er skabt i en cirkel og hviler på sand, fordi det både er ordnet af erfaring og ordner erfaring. Statens historiske former renses for alt overflødig, indtil dens rene krystal står tilbage – dens diagram.

Statens mærker

Alle ved hvad en stat er. Vi springer ud i ordet for at give det skarpere konturer.

1. *Befolkning*. En stat er et socialt system og må have en *befolkning*. Uden mennesker ingen stat. Der er dog intet tal for, hvor mange mennesker, som skal til for at "lave stat". Ud af humane *Vollmenschen* af kød og blod skaber staten *personer* (Luhmann [2000a]: 285), som er indehavere af de roller, staten sætter i system, i den græske *polis* f.eks. som slave, barn, kvinde, metoiker og borger, men også som indehaver af et embede.

2. *Territorium*. En stat må kunne lokaliseres og afgrænse sig. Hvor grænsen går, har en lang historie bag sig. Uden territorium er der ingen stat, så nomadegrupper, landsbyer og klaner er endnu ikke stater, men kun forformer. I teorien kan man forestille sig en virtuel stat, hvis medlemmer er spredt over hele kloden. Men i praksis er staten fælles som "det sted de bor" (Aristoteles [1946]: 1260b). I endeløse krige er stater opstået og forsvundet og har gjort indhug i hinanden.

3. *Suverænitet*. En stat opbygger sig selv med love, som formuleres offentligt og bakkes op af magt. Suverænitet er selvlovgivning. Loven er statens vilje, og uden sværdet er den en tom gestus. Hvis ikke staten har monopol på lovgivning og politi, opløses den i borgerkrig. Statsforholdet er varigt og gælder overalt på statens territorium. Staten er ikke en klub eller en forening.

Suverænitet betyder ikke absolut magt, kun magt til selv at beslutte. En stat er underkastet ydre betingelser, den ikke er herre over. Men den afgør selv, hvordan den vil forholde sig til sine betingelser.

Suverænitet kan varetages af én, mange eller alle. Som mærke er dens *hvem* og *hvordan* mindre vigtigt end

dens *at*. Uden suveræniteten er der ingen stat, højst en provins med den triste etikette *lydstat*. Et samfund, siger Aristoteles, der er "slave af et andet, kan næppe fortjene at kaldes en stat" (Aristoteles [1946]: 1291a).

Staten er en helhed, som skaber og opretholder sig selv. Gjørde andre det, var staten ophævet. Den består af elementer, som den selv har skabt – sin orden, sin metafysik, sine ritualer og sine borgere. Alt i staten er besluttet af staten, også når staten, som Thomas Hobbes siger, lader "loven sove" (Hobbes [2008]: 204), så folk kan beslutte frit.

4. *Navnet og den symbolske orden*. En stat må kende sig selv og give sig selv et navn. Den må, med metafysik og ritualer, skabe en *symbolsk orden*, der handler om dens fortid, nutid og fremtid. Med sin stat forholder et samfund sig til sig selv som helhed. Det kræver adgang til dette "selv", som ikke er en hård ting, man kan tage i hånden. Alt hvad der møder sanserne er ting og mennesker, mens staten er usynlig. Den kan ikke opbygges nedefra som en puslespil af sanserindtryk, så det kræver symbolske tricks at gøre den tilgængelig. Den må symboliseres, og dens navn er ikke "Stat", men et egennavn, fordi der er mange stater. Navnet er, siger G.W.F. Hegel, "den spids, som det er umuligt at komme hinsides" (Hegel [2004]: § 279), og 170 år senere hører vi ekkoet hos Niklas Luhmann: "Et navn må der til" (Luhmann [2000b]: 190).

Det nøgne navn er en tom forenkling, et *shorthand* for alt hvad der foregår i staten. Men over tid fyldes navnet med indhold, så der skabes en illusion om konstans og varighed, selv når staten skifter befolkning og territorium og bevæger sig fra stenøkse til computer. Identitetens tomme kredsløb $A=A$ mættes med indhold og mening, når staten gennemløber skiftende faser og for hvert skift beriger sin identitet.

Navnet er et magisk symbol, hvor tegnet smelter sammen med det betegnede. At brænde flaget er at gøre vold på staten. Det fortættes med en aura af billeder og fortællinger, iscenesat af staten for at skabe attraktion og loyalitet. Med sine institutioner indsætter den sig selv i en varig orden, som indpodes i alle borgere. Lydighed forvandles fra tvang til pligt og måske videre til loyalitet.

Inden for statens orden kan der være plads til partier, som kæmper om at give indhold til statens konkrete

form, selv når alle er enige om at staten skal være demokratisk.

5. *Indre orden*. En stat må opretholde en *indre orden* med love, *Justitia*, og med magt, *Militia*. Det kræver en ledelse, så statens historie, hævder Platon, er ledelsens historie (Platon [1996]: 545b). Uden indre orden har vi enten en endnu-ikke stat eller en *failed state*.

I statens forformer – nomadegruppe, landsby og klan – er samfundets regler intuitivt til stede i tradition og vane. Kosmos, samfund og familie gennemtrænger hinanden i en tradition, som ikke kan forstyrres. Sker det alligevel, af mennesker som følgerigt dømmes forstyrrede, er sanktioner indbygget i hverdagens samvær som offentlig skam

Med staten sker et brud. Den husker og måske nedskriver sine love. Loven skal følges, *fordi* den er lov, og den skal offentliggøres, fordi det er perverst at straffe mennesker for at overtræde en ukendt lov. Herefter fritager ukendskab ikke for straf.

Loven – i éntal – er både statens produkt og producent og er grundlaget for statens vigtigste indsats, den kollektivt bindende beslutning. Et samfunds forhold til sig selv, som helhed, er et politisk forhold, så staten er den politiske organisation *par excellence*. Uden love og magtmidler smuldrer staten, og livet bliver, som Thomas Hobbes udtrykker det i sin pragtfulde *onelinier*, "ensomt, fattigt, beskidt, dyrisk og kort" (Hobbes [2008]: 242).

Staten må kunne gøre sit retssystem gældende. Man kan skelne mellem statens *omfang*, som er det territorium, hvor loven gælder, og dens *dybde*, som angiver lovens gennemslagskraft. Loven ville være overflødig, hvis alle spontant handlede som loven kræver. I den ånd hævdede Platon, at i et samfund af "gode og rettænkende mænd" er formelle love overflødige (Platon [1996]: 425d). Men love indstiftes, fordi der er fristende at gøre det modsatte. Naturlove kan ikke brydes og kender ikke til forbrydere. Da lovens sammenbrud er statens sammenbrud, må den gøre forbrydelse til *bad business*. Det kræver et overlegent magtapparat, så den negative frihed til at "gøre som man vil" erstattes af den positive frihed til ikke at være underlagt andres vilkårlige magt (Hansen 2010: 282 & 292).

Tema: Statsbegreber

At lov og orden ikke automatisk har moralsk kvalitet skal ikke optage os her. Også i en kz-lejr og på en kirkegård hersker der orden.

Når staten gør forskel på lovligt og ulovligt, er den, logisk, hinsides forskellen som dens blinde plet. Den, som skaber loven, rammes ikke af loven og skal ikke stilles for en dommer. Handler det så blot om rå magt? Problemet kan ikke løses med en forfatning, der lovgiver om, hvordan der skal lovgives. For hvor kommer forfatningen fra? Er den statens *Big Bang*, en kreativ gestus, hvor staten skaber sig selv ud af intet?

Staten indrammer borgernes liv og svæver over dem, selv om den er bemandet med borgere. Ikke alle kan træffe beslutninger på alles vegne. Det kræver bemyndigelse, så staten er en "ordning af embederne" (Aristoteles [1946]: 1291a). Forskellen mellem lovgiver, lovudøver og lovmodtager skaber det hierarki, som er statens grundforhold. Uden hierarki ingen stat, selv når borgerne er ligestillede og regerer efter tur og lodtrækning. Regeres må der.

6. *Ydre sikkerhed*. En stat må kunne forsvare sin grænse mod andre stater. Orden i indre forhold kræver sikkerhed i ydre forhold. Krig er ifølge Karl Marx den "store fællesopgave" (Marx [1974]: 461), mens Charles Tilly fyndigt hævder, at krig laver stater og stater laver krig (Tilly 1992: 67). Historisk har krig, som angreb og forsvar, været statens vigtigste opgave og slugt de fleste af dens ressourcer. Ufattelig mange mennesker er slagtet og lemlæstet på verdens slagmarker. Ufattelig mange ting er ødelagt af ild og kanoner. Ufattelige mange arbejdstimer er brugt til at bygge mure, udvikle våben, samle tropper, skaffe forsyninger og genopbygge ruiner.

Svage stater er nådesløst blevet udsløttet. Stormænds ambitiøse spil om ære er endt som blodig realitet for almuen, som blev udskrevet og plyndret, når hære og kanoner skulle fodres. Galskab, grusomhed og grådighed løb sammen i en rus, og ikke blot som et sjældent engangstilfælde.

Side om side med den blodige krig foregår det diplomatiske arbejde på at forhindre krig med alliancer, giftermål, handelsaftaler og anden udveksling. Hertil kommer det hemmelige arbejde med at spionere.

7. *Økonomisk orden*. En stat må have et økonomisk grundlag. Uden mad og drikke duer staten ikke. Kun med et økonomisk overskud kan statens aktiviteter og embeder finansieres, hvad enten det sker frivilligt eller med tvang.

En stat er et politisk, ikke et økonomisk forhold. Selv om den altid har brug for penge, er økonomi et middel, ikke et mål. Stater har været opfindsomme og har hentet vand fra mange brønde – skatter og afgifter, told og salg af embeder, erobring og plyndring.

Statens suverænitet er vævet sammen med dens rigdom. Uden indkomster må den indskrænke sig eller gøre sig afhængig af långivere. Penge er frihed. Men det handler ikke om selvforsyning. Handel med andre stater er forenelig med økonomisk selvstændighed (Thyssen 2014: 23).

8. *Som konklusion: statslig orden*. En stat må skabe en statsorden med politisk arbejdsdeling, så en elite af ledere, hærførere, præster og embedsmænd tænker, beslutter og handler på samfundets vegne, med eller uden *feedback* fra befolkningen. Uanset statsform, hævder Spinoza, er en stat altid et aristokrati (Thyssen 2014: 168).

Statens orden er et selvstændigt mål med selvstændige ressourcer. Skabt af mennesker gør den front imod dem og forvandler dem til borgere. Staten forenkler, så et samfund kan tænke og handle som en helhed. Men den gør også samfundet mere komplekst, når dens apparat svulmer op. *Statsinflation* er et stedsegrønt tema – kritikken af staten som en parasit, der suger saft og kraft fra borgerne til sig selv. Fra at forholde sig udvendigt til sine borgere, med vold og skat, trænger den for øjeblikket dybere ind i samfundet og får en finger med i alle spil. For enden af regnbuen aner man *den totale stat*.

Litteratur

Aristoteles [1946]
Statslære.
København.

Hansen, M. H. 2010
Demokrati som styreform og som ideologi.
København.

Hegel, G.W.F. [2004]
Retsfilosofi.
Frederiksberg.

Hobbes, T. [2008]
Leviathan.
København.

Luhmann, N. [2000a]
Organisation und Entscheidung.
Opladen.

Luhmann, N. [2000b]
Die Politik der Gesellschaft.
Frankfurt am Main.

Marx, K. [1974]
Grundrids. Bind 2.
København.

Platon [1996]
Staten.
København.

Thyssen, O. 2014
Statslegender.
København.

Tilly, C. 1992
Coercion and Capital. European States AD 990 to 1992.
London.

*Fagfællebedømt artikel

Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift der søger at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt. Her kan både arkæologisk faglige og fagpolitiske emner behandles og debatteres.

Skriv til Arkæologisk Forum:

Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktionen, og få råd og vink om indhold, læsere, formaliteter, deadlines m.v.

Fagfællebedømmelse:

Generelt bliver tekster i Arkæologisk Forum fagfællebedømt. Fagfællebedømte artikler er markeret med en stjerne (*) ved forfatternavnet.

Kontakt:

redaktion@archaeology.dk
www.archaeology.dk

© Forfatterne og Arkæologisk Forum.

Artikler, indlæg og billeder må ikke mangfoldiggøres i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen.

Redaktion:

Mette Palm (ansv. redaktør)
Jette Rostock
Bo Jensen
Anna Beck
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützau Pedersen
Sara Gjerlevsen
Morten Ravn

Udgiver:

Foreningen af Fagarkæologer – FaF

Forsidebillede:

Helleristningsfelt i Tanum, Sverige.
Foto: Mette Palm ©

Tryk og oplag:

Museum Vestsjælland trykker 250 stk.

Arkæologisk Forum udkommer:

maj og november

Abonnement og løssalg private:

165,- kr. årligt (2 numre)
82,50 kr. pr. nummer

ISSN 1399-5545

Foreningen af
Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk

Nr.34
2016
Arkæologisk Forum